

© Editura Școala Ardeleană, 2018
Cluj-Napoca, str. Mecanicilor nr. 48
Redacția: tel 0364-117.252; 0728.084.801
e-mail: office@scoalaardeleanacluj.ro,
redactie@scoalaardeleanacluj.ro
Difuzare: tel/fax 0364-117.246; 0728.084.803
e-mail: difuzare@scoalaardeleanacluj.ro, esadifuzare@gmail.com
www.scoalaardeleanacluj.ro

ISBN 978-606-797-363-1

Editor: Vasile George Dâncu
Coperta: Alexandra Mureșan
Tehnoredactare: Sandra Cibicenco

IOAN LĂPUȘNEANU

EMIL REBREANU

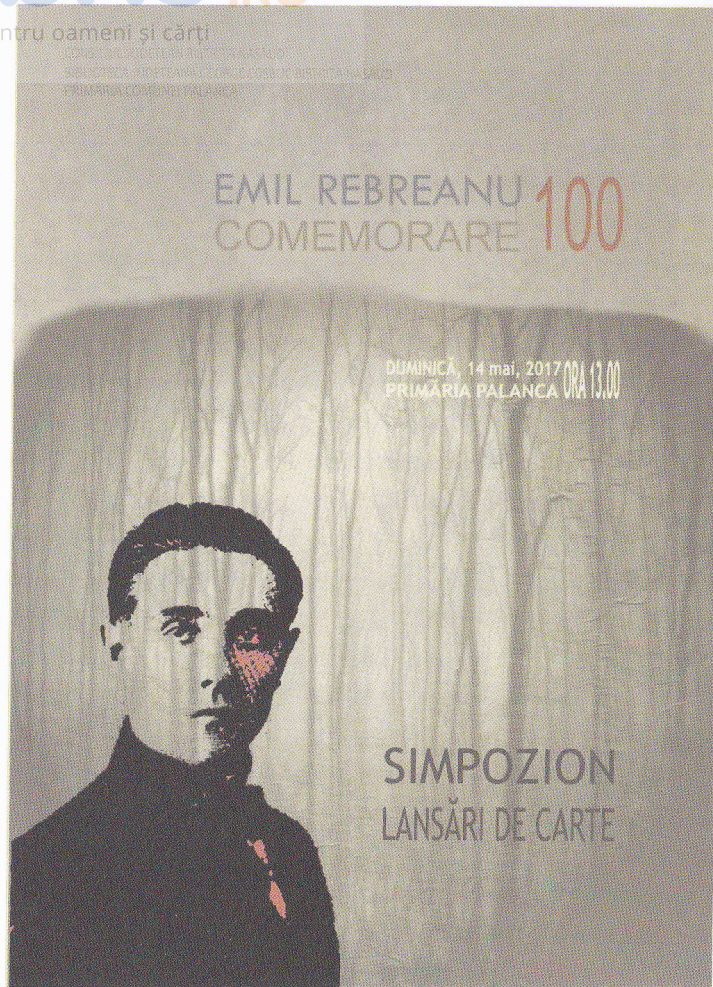
EROUL DE LA GHIMEȘ-FĂGET

Ediția a II-a, îngrijită de
IOAN PINTEA

Studiu introductiv de
ION CÂRJA

Cluj-Napoca, 2018

Comemorare Emil Rebreanu

CUPRINS

Notă asupra ediției (de Ioan Pinteș)	5
Opțiuni și dileme în vremuri de război. Emil Rebreanu la despărțirea de „bunul împărat” (Studiu introductiv de Ion Cârja).....	7
Tabel cronologic (de Cezar Apreotesei).....	31
Argument.....	59
I. Nobila familie Rebreanu.....	63
II. Emil Rebreanu, eroul de la Ghimeș-Făget	95
III. <i>Pădurea spânzuraților</i> – roman al iubirii și luminii	365
Apostol Bologa față în față cu Sfântul Apostol Pavel (de Ioan Pinteș)	393
Anexe.....	401

Respect spre mai bine, duce o viață incomparabil mai bună decât a lui Emil. De asemenea, dorim să eliminăm confuzia care se mai face de către elevi și chiar de către unele cadre didactice între Emil Rebreanu și Apostol Bolga, personajul exemplar, însetat de iubire și lumină, al lui Liviu Rebreanu, din marele său roman, *Pădurea spânzuraților*.

Ioan LĂPUȘNEANU

I NOBILA FAMILIE REBREANU

Noblețea acestei familii modeste nu constă în vreun titlu nobiliar, ci în faptul că au zămislit o casă de copii, dintre care unul, Liviu, a devenit cel mai mare scriitor român, ce merita cu prisosință Premiul Nobel pentru Literatură. Alt fiu, Emil, s-a jertfit pentru ideea de a nu lupta împotriva fraților de același sânge, nutrinde un sentiment de dragoste pentru neamul românesc, plătit cu sacrificiul suprem. Altfel, originea lui Vasile și a Ludovicăi a fost legată de talpa țării, fiindcă atât Chiuza Rebreștilor, cât și Becleanul Diuganilor au fost niște comune mai răsărite, stăpânite de grofi maghiari din familia Bethlen. Totuși, părinții marelui scriitor n-au fost oameni fără importanță, ci ambii au avut preocupări intelectuale: tatăl Vasile, coleg de gimnaziu cu George Coșbuc, a fost și el un adorat al muzelor, iar mama scriitorului, Ludovica, o talentată „diletantă teatrală”, cum o numește scriitorul și profesorul Sever Ursa, purtător de cuvânt al acestei familii la Prislop și Maieru, localități în care a ctitorit, într-un fel sau altul, două muzee: Muzeul „Liviu Rebreanu” la Prislop (cartier cu numele scriitorului al orașului Năsăud) și „Cuibul visurilor” la Maieru.

Vasile Rebreanu s-a născut la 22 aprilie 1862 în satul Chiuza, județul Bistrița-Năsăud, în familia lui Samoilă și a Irinei (născută Bulea), țărani simpli și cu dragoste de carte

Respectiv din moment ce s-au ocupat de pregătirea școlară a fiului lor. Samoilă era un om destul de inteligent, umblat prin lume, și care cunoștea mai multe limbi străine. A slujit în armata crăiască timp îndelungat. Revenit în sat, s-a remarcat ca un bun povestitor, aprinzând imaginația ascultătorilor cu fapte și întâmplări despre oamenii și locurile pe care le-a cutureierat. Deschiderile „spre alte lumi l-au determinat să-și dea fiul la școlile năsăudene, indicând perspectivele altor orizonturi”¹. Vasile urmează cursurile la Școala Poporală Confesională din satul natal, se înscrie la „normă” – școala normală primară superioară din Năsăud – iar apoi, după absolvirea ei (1876) urmează două clase la Gimnaziul Românesc Greco-Catolic din Năsăud, în aceeași clasă cu poetul George Coșbuc, deși era mai în vârstă cu patru ani ca acesta. Pentru fiii de țărani, drumul spre cucerirea cetății științei și culturii era mult mai greu și mai sinuos pe acele vremuri. Deși a fost un elev bun la învățătură, terminând ambele clase cu calificativul „foarte bun”, a fost nevoit să întrerupă școala fiind „morbos”. În perioada când Vasile Rebreanu era elev la Năsăud, gimnaziul începuse să se consolideze. La începuturile sale, gimnaziul a fost susținut de câțiva dascăli inimoși, absolvenți de teologie, printre care un rol important îl avea Ioan Marte Lazăr. Conducătorul spiritual al școlii era vicarul Grigore Moisiu. Cu timpul, sunt trimiși tineri la studii, ca bursieri ai fondurilor grănicerești, la universități din Viena și din alte orașe. Printre profesorii elevului din Chiuza se numărau: Octavian Barițiu (absolvent al Gimnaziului Romano-Catolic din Cluj – predă limba maghiară); Florean Moțocu (absolvent al Universității din

Viena – predă matematica și fizica); Ioan Mălăiu (absolvent al Universității din Viena, unde urmează istoria și geografia, cu doctorat la Gratz în filosofie – predă istoria și geografia); Andrei Mazanec (fost ofițer – predă desenul, cum mai făcuse cândva în școala de artilerie); Artemiu Publiu Alexi (studii universitare la Viena și Gratz, doctor în științe naturale); Ionu Tanco (absolvent al Universității din Cluj, în filosofie clasică); Ioan Lupoe (absolvent al Facultății de Filosofie din Cluj – predă istoria și limba română) etc. Profesorii gimnaziului erau oameni de carte, autori de studii, manuale și cărți utile pentru procesul de învățământ. În programa de învățământ figurau obiecte importante, după modelul școlilor din Austria, accentul principal fiind pus pe studiul limbilor străine și al limbii române. Se studia: limba latină, greacă, maghiară și germană, ultimele două fiind considerate „limbi ale patriei”. Din cele 28 de ore cuprinse în programul săptămânal pentru clasa I, în 6 ore se studia limba latină, în 4, limba română, în 3, limba maghiară, în 4, matematică, în 3, limba germană, tot în 3, geografia, în câte două ore pe săptămână, religia, istoria naturală, desenul constructiv și gramatica. După cum se vede, planul de învățământ nu era prea încărcat și avea un conținut preponderent umanist. Se realiza totuși o educație multilaterală și se punea accentul pe educația patriotică, mai ales în cadrul Societății de Lectură „Virtus Romana Rediviva”, creată în anul 1870 și condusă de directorul Ioan Marte Lazăr.

Pentru a ajunge mai repede la o meserie, care să-i asigure un venit cât de modest, Vasile Rebreanu optează pentru dascălie, misiune socială mai accesibilă fiilor de țărani, alături de preoție. În acest scop, se înscrie la Preparandia din Gherla. Își continuă apoi studiile la un curs de notar, la Făgăraș, în perioada 1881-1883. În acele vremuri tulburi, de

¹ Gavril Scridon, *Liviu Rebreanu între „Oameni de pe Someș”, Bistrița, 1976, p. 7.*

cruntă asuprire socială și națională, nu strica să ai două calificări. O chemare imperativă în acea perioadă adresată tinerilor români era de a se face învățători spre a lumina populația de origine română, majoritară în Transilvania, prin știința de carte, pentru apărarea ființei naționale: „În interesul culturii poporului – scriau Virgil Șotropa și Nicolae Drăganu în *Istoria școlilor nășăudene* – se provoacă cu această ocaziune toți studioșii români, cari au absolvit gimnaziul inferior și al căror număr e mare prin toate gimnaziile, ca, decât să se aplice ca scriitori ori copişti ici coalea fără nici un prospect de viitor, mai bine să înceapă a studia cursul preparandiei cu toată sărăcia, și făcând aceasta își vor afla nou teren sigur atât pentru susținerea vieții, cât și pentru conlucrarea la luminarea generațiunilor începătoare. Cine e lipsit cu totul de a face aceasta, acela poate conta încâtva și pentru exemplul de ospitalitate al Românilor grănițeri din jur, numai să se țină de proverbul român: «Cine cere nu pierde», și să fie exemplar de purtare bună și de diligență de a răspunde speranțelor și cerințelor de acum”. Vasile Rebreanu urmează acest îndemn, mai ales că îndeplinea și condițiile care se cereau pentru ocuparea unui post de învățător: absolvise două clase de gimnaziu inferior, împlinise 16 ani, putea dovedi o purtare morală bună, nu avea niciun defect fizic și avea cunoștințe pregătitoare de muzică.

Vasile și Ludovica Diugan din Beclean își unesc destinele la 15 februarie 1885, înainte ca tânărul însurățel să-și fi satisfăcut stagiul militar și să ocupe un post de ajutor de notar sau de învățător. Abia după ce își va încheia raporturile cu armata, Vasile Rebreanu va ocupa, pentru o scurtă perioadă (mai–septembrie 1885), un post de „umil funcționar” la Poșta din Chiuza. În toamna anului 1885, tânăra familie se

va muta la Târlișua, sat aflat la poalele Țibleșului, unde va ocupa, pentru un an, funcția de subnotar. La 27 noiembrie, în Târlișua, li se va naște Liviu, întâiul dintre cei 14 copii cu care vor fi învredniciți Rebrenii. Pentru tânăra mamă, ziua „întâinăscutului” ei are o semnificație deosebită, așa cum va scrie celebrului său fiu mai târziu: „Ziua de 27 noiembrie este o zi deînsemnată pentru noi doi. Pentru mine este ca începutul unei vieți casnice, însă pentru tine, sosirea în lumea asta din planul Astral”². Sărmana mamă, „...crede cu sinceritate în această taină, văzând în primul ei băiat «un nou numit și ales de Dumnezeu», un «trimis» al cerului, dar în același timp om între oameni, născut, iar nu făcut”³.

Vasile Rebreanu va ocupa „funcții de dascăl sau funcționar în satele Lăpușul Unguresc, Maieru, Prislop, Poiana Ilvei, Nășăud”⁴. În Lăpuș va ocupa postul de învățător la școala confesională de acolo, luptându-se cu greutățile materiale din cauza veniturilor salariale foarte mici. Tot din cauza lipsurilor, mai ales după ce familia i se mărise cu încă doi băieți, Iulius-Sabin și Petru, se va transfera la școala din Maieru, unde leafa îi va fi numai cu 100 de florini mai mare (la Lăpuș veniturile sale erau de 200 florini anual). La Maieru a fost numit învățător în anul școlar 1888-1889 și va trăi, în această frumoasă comună grănicerească, cea mai fertilă perioadă din viața sa și a viitorului romancier. Comuna aceasta „de la poalele Ineului cel cu zăpadă veșnică” va fi numită de către Liviu Rebreanu „cuibul visurilor”. La Maieru, numărul membrilor familiei sporea constant. La interval de

² Scrisoare din Aiud, datată 25 noiembrie 1928 (Arhiva Liviu Rebreanu, nr. 144.802).

³ Nicolae Gheran, *Tânăra Rebreanu*, Editura Albatros, București, 1986, p. 19.

⁴ Gavril Scridon, *op. cit.*, p. 10.

Respe doi ani se naște câte un copil: Livia, în 1889; Emil, în 1891; Maria (Miți), în 1893; Flora, în 1895 – decedată prematur, în 1896; Virgil (Ghilu), în 1897. În anul 1997, familia se mută la Prislop. În pofida greutăților materiale, familia Rebreanu își consumă existența între nașteri și înmormântări. În anul 1899 se va naște Armela, care va deceda în același an; în 1900 vine pe lume Florica-Ecaterina (Rița); în 1902 se naște Fabius (moare în același an); în 1904 vine pe lume Sever; în 1905 se naște Corneliu (decedat în același an). La Năsăud se va naște mezinul familiei, Tiberiu, după mărturisirea acestuia, într-o cameră din partea de vest a celebrei cădiri care adăpostește Muzeul Grăniceresc Năsăudean și care a avut destinația de cazarmă în perioada Regimentului al II-lea grăniceresc. La Biblioteca Documentară a Academiei Române din Năsăud am aflat un tabel nominal pe care erau trecuți învățătorii care „nu posedau limba maghiară”, printre care figura și Vasile Rebreanu. Este, credem, unul dintre motivele pentru repetatele îndepărtări din învățământ, deși se pare că acest motiv a fost doar un pretext din moment ce Vasile Rebreanu a făcut traduceri din limba maghiară.

Preocupările intelectuale ale dascălului Vasile Rebreanu erau și de altă natură decât cele profesionale. În anul 1886, pe când se afla la Lăpuș, debutează cu povestirea în proză *Armeanul neguțător și fiul său Gherghel* (poveste culeasă din gura poporului), pe care o publică la Brașov. În perioada apostolatului de la Maieru publică „producții” folclorice în versuri și proză în revista *Ungaria*, de la Cluj, un product bilingv, sub conducerea lui Grigore Moldovan. Aici tipărește peste o mie de versuri sub titlul *Poesii Poporale* cu mențiunile: „din Maieru” și „din jurul Bethleanului”. De menționat că 80% din piesele publicate sunt culese din Maieru: cântece satirice,

de cătănie, de înstrăinare ș.a. De asemenea, culegeri de scrieri în proză: *Datini populare*, *Găcitură*, *Stărostitul*, apoi *Medicini populare românești*, vreo 145 de boli (morbuiri) și tratamentele lor empirice cu explicații limpezi și docte, precum și câteva articole: „Igiena copilului”, „Laptele”, „Gătirea săpunului” etc. Era, de asemenea, cel mai vestit apicultor de pe Valea Someșului Mare. Vasile Rebreanu practica medicina empirică, trata dinții, prepara ceaiuri din plante medicinale⁵. Ultimele două articole au fost semnalate de fostul meu coleg de facultate Petru Oalld, „ce-i află numele în *Gazeta poporului* din Timișoara – colaborare pasageră, datând din septembrie-octombrie 1887, de pe vremea când Vasile Rebreanu își începe cariera didactică în Lăpuș” (...), la care se adaugă reportajul „De ici de colea, din țara Ardealului” (Suveniri de călătorie)⁶. Mircea Popa detaliază într-un articol publicat în revista Societății de Științe Filologice din România, *Limbă și literatură*, vol. I, 1979, p. 77-79, titlurile și conținutul materialelor publicate în revista clujeană *Ungaria*: „În trei pagini din articolul amintit (...), Mircea Popa amintește de o *Găcitură* (Din jurul Năsăudului; U., nr. 1, 1892), urmată de alte 33 (U., nr. 2, 1893); *D-ale poporului* («cinci cântece satirice din Maieru»; U., nr. 3, 1892); *Poezii populare* («Cântece, chiuituri și piese lirice din jurul Năsăudului și Becleanului»; U., nr. 6, 10, 1892, nr. 11, 12, 1893); *Datine populare* (*Prima ieșire cu plugul, Bunăvestire, Joia Mare și Rosalii*; U., nr. 7, 1892); *Stărostitul* (obicei: U., nr. 6, 1892); *Ungurisme în limbă* («etimologii», U.,

⁵ Sever Ursa, *Rebreanu S. Vasile*, în *Dicționarul culturii și civilizației populare al județului Bistrița-Năsăud*, vol. I *Țara Năsăudului*. Coordonator: Ioan Seni. Cuvânt înainte de acad. Dumitru Protase, Editura Napoca Star, 2009, p. 457.

⁶ Nicolae Gheran, *op. cit.*, p. 48.

nr. II, nr. 1892); *Medicini populare românești* (cel mai întins material pe care Vasile Rebreanu îl publică în U., nr. 8, 9, 1891; nr. 1-2, 3, 4, 1892); *Higiena copilului* (U., nr. 1, 1894), plus traduceri din George Alexi, Antonina de Gerardo, Grigore Moldovan, Hermann Antal și folclor (U., nr. 7, 8, 9, 10, 1892; nr. 2, 3, 4, 5, 1893; nr. 4, 5, 6, 7, 11, 1895)⁷. Profesorul Gavril Scridon semnaleză și o colaborare, tot pasageră, la *Tribuna* de la Sibiu, citând în acest sens o mărturisire a lui Liviu Rebreanu: „Tatăl meu a profitat și el de prietenia poetului (Coșbuc n.n.) și a plasat în «foița» *Tribunei* câteva povești culese din gura poporului. A fost cel mai mare succes al său în literatură, dar și de foarte scurtă durată căci, chiar în anul acela, Coșbuc a plecat la București, chemat de Titu Maiorescu, în urma stăruințelor lui Slavici”⁸.

Viața și activitatea publicistică a lui Vasile Rebreanu au fost în mod detaliat prezentate de către scriitorul și dascălul măierean Sever Ursa, care scrie următoarele: „Părintele romancierului face parte, indubitabil, din rândurile acelor exploratori entuziaști și neînregistrați în tratate, care au rămas o viață întregă în vetrele satelor. Trudind ani și ani de-a rândul, în condiții dure de opresiune străină, dar cu o uimitoare credință în rostul și izbânda lor, au fost de cele mai multe ori uitați de istoriile literare și de dicționarele de specialitate”⁹. Mai mult, Sever Ursa a cunoscut oameni, care au fost contemporani cu dascălul Rebreanu și de la care a aflat impresii directe: „Învățătorul Silviu Coruțiu (1881-1974), pe lângă multele informații ne-a repetat de multe ori

⁷ *Ibidem*, p. 51.

⁸ Gavril Scridon, *op. cit.*, p. 8.

⁹ Sever Ursa, *Vasile Rebreanu (1862-1914), învățător, folclorist și animator cultural*, Editura Napoca Star, 2008, p. 62.

cuvintele lui Vasile Rebreanu: «Să fii mai bun decât ieri, iar mâine mai bun decât azi»¹⁰. Astfel se explică și faptul că a reușit să-și conducă, pe învolburatele valuri ale vremii, corabia familiei încărcată până la refuz de greutate și nevoi. Urmând exemplul părinților, și, „cu o asemenea armură morală au reușit în arena vieții toți copiii soților Rebreanu, fiecare dăruit cu potențe intelectuale, dar și cu inconfundabile trăsături de frumusețe fizică pe măsură”¹¹. E adevărat că n-a fost un geniu ca celebrul său fiu, dar a avut calități care i-au acordat certificatul de nemuritor prin pana măiastră a lui Liviu Rebreanu: „Răbdător și modest, harnic până la epuizare, părintele scriitorului care ne va veșnici în lume prin capodoperele sale, dascălul din «*Cuibul visurilor*», rămâne el însuși o individualitate pilduitoare, de tipul învățătorului total, haretian, depășindu-și condiția de simpli prototipi ai lui Zaharia și Maria Herdelea din *Ion*, sortiți să rămână nemuritori”¹².

Despre activitatea culturală și obștească a dascălului și a soției sale aflăm din aceeași carte a colegului și prietenului Sever Ursa: „Era întru toate un spirit practic, energic și îndatoritor. Împreună cu Ludovica, vrednica lui soție, și cu tinerii Dănilă și Maria Sânjoan, membrii fondatori ai ASTREI măiere, au contribuit la revigorarea vieții culturale. Vasile Rebreanu, fire întreprinzătoare, își iniția elevii în tainele pomiculturii și horticulturii. Dar cea mai valoroasă latură a strădaniilor sale intelectuale rămâne revirimentul teatral în comună și nu numai. Se știe că atât Dănilă Sânjoan, cât și fiții

¹⁰ *Ibidem*, p. 63.

¹¹ *Ibidem*, p. 63.

¹² *Ibidem*.

acestui, Cornel și Fabiu, scriau piese de teatru și numeroase scenete pe care tot ei le interpretau scenic, spre deliciul sătenilor care îndrăgeau tot mai mult acest tip de spectacol. La grupul Sânjoanilor și Rebrenilor se vor alătura mai târziu dascălii Silviu Coruțiu, Demetriu Boșca-junior, preoții Vasile Groze și Iuliu Pop, compozitorul Dariu Pop ș.a. care vor forma nucleul viitoarei și cunoscutei Societăți Culturale «Liviu Rebreanu» (1927-1935)¹³.

Datorită greutăților materiale pe care avea să le sufere, a cerut în repetate rânduri sprijinul deputatului Ion Ciocan, fost director al gimnaziului din Năsăud, și chiar a făcut unele compromisuri, trădând cu remușcări ulterioare idealurile naționale ale sale și ale fiilor săi. Înduioșătoare este o scrisoare adresată din Prislop aceluși „magnific” domn Ion Ciocan: „Plânsetele și vaietele celor 7 copii minoreni ai mei, cari se aud în tot momentul în casa mea, desigur că vor asigura răsplata morală pentru părintescul ajutor în cauză – înaintea puternicului creator”¹⁴. În altă misivă îi amintește binefăcătorului său de „micile servicii electorale”: „Cred că v-ați convins despre ce *am făcut* la alegerea trecută cutreierând Tradamul de vreo patru ori – din care motiv și azi mai aud prin Năsăud: Abzug”¹⁵. (Cuvânt german cu sensul „scursoare”. În romanul *Ion* i se atribuie sensul: „Renegatule!... Rușine!... Trădătorule!... Jos!...”). Se referă la episodul alegerilor pentru Cameră din 1906, imortalizat în romanul *Ion*, în care învățătorul Herdelea îl susține cu adepții săi pe candidatul guvernamental Bella Beck, pe care

autorul romanului îl substituie lui Ion Ciocan, contra reprezentantului partidei naționale Victor Grofșoru, alias Victor Onișor. Rezultatele alegerilor din anul 1906 se păstrează într-o broșură la Biblioteca Documentară a Academiei Române din Năsăud și sunt o dovadă privind veridicitatea acestui episod.

Vasile Rebreanu a avut de suferit și pentru că „practicând avocatura ilegală el lupta pentru cauzele drepte ale sătenilor”¹⁶. Pentru aceste fapte este îndepărtat din învățământ între 1900 și 1902, perioadă în care „trudește în notariatul circumscripției Tradam și în cancelaria avocatului Al. David din Năsăud”¹⁷. Deși va fi reîncadrat în învățământ, în 1908 se va retrage „în penziune” și va câștiga ceva bani în cancelaria avocatului Grigore Moșil din Năsăud. Se va stinge pe neașteptate, „în urma unui morb scurt, dar greu”, în 14 iunie 1914.

În ciuda unor păreri contrare, Vasile Rebreanu a fost o personalitate ce merită respect postum și pentru faptul că a fost „autorul autorului”, al celui mai reprezentativ scriitor român din toate timpurile, după cum afirma Alexandre Dumas-père despre sine, referitor la fiul său Alexandre Dumas-fils, când a fost întrebat ce merit are legat de succesul literar al fiului său. Cum bine subliniază colegul Sever Ursa: „Chiar dacă numele și renumele lui Vasile Rebreanu n-ar fi trecut de pereții clasei școlare, ca dascăl polivalent al timpului său, chiar dacă nu ne-ar fi lăsat moștenirea strădaniilor sale exemplare dintr-o viață atât de scurtă și chinuită, și chiar dacă singurul merit al său ar fi fost doar

¹³ Sever Ursa, *Dicționar...*, p. 458.

¹⁴ Nicolae Gheran, *op. cit.*, p. 53.

¹⁵ *Ibidem*, p. 53.

¹⁶ Sever Ursa, *Dicționar...*, p. 458.

¹⁷ Nicolae Gheran, *op. cit.*, p. 54.